પાતાળનાં રંગબિલોરી મેઘધનુષ

વર્ષા અડાલજા

આપણે તો ધરતીનાં છોરું. આપણી નજર તો આકાશ ભણી જાય. પૃથ્વીના આંગણે કેટલો સુંદર, અગણિત દીપમાળથી ઝગમગતો આકાશનો માંડવો ઈશ્વરે બાંધ્યો છે ! ફરતે રૂપેરી વાદળની ઝૂલ. નિરંતર વહેતા વાયુથી એ ઝૂલ ઝૂલે ત્યારે કેવું મનોહર અવર્ણનીય દૃશ્ય સર્જાય ! આ દબદબાભર્યા દરબારનો, અધિષ્ઠાતા સૂર્યદેવ.

એનાં આગમન અને વિદાયની છડી પોકારવા સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત વખતે રંગોની છોળ ઊડે, એના જેવું અભૂતપૂર્વ દૃશ્ય દુનિયામાં ભાગ્યે જ બીજું હશે ! દુનિયાભરનાં કવિ-સર્જકોએ એટલે જ તો શગ મોતીડે આ દૃશ્યને વધાવ્યું છે. તેમાં પણ જ્યારે આકાશમાં મેઘધનુષ રચાય એ જોવાનું સૌભાગ્ય મળે ત્યારે કાલેલકરની જેમ બોલી ßå, ¹ÅÇ˜¸ØÄ¿¹ÅÇ˜¸ØÄ¿¹ÅÇ˜¸ØÄŸÃ

દરિયાનાં પાણીમાં ઊભા રહી સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત જોવો એ જીવનનો લહાવો છે અને અનેક અગવડો વચ્ચેય, દરિયો હિલોળા લેતો હોય એ શહેરમાં રહેવાનું સદ્‌ભાગ્ય મળ્યું છે તેથી વિશેષ શું જોઈએ ! દરિયો જાણે અઝીઝ દોસ્ત. સાદ પાડી બોલાવ્યા કરે. મુંબઈ બહાર પગ મૂકું ત્યારે નદીઝરણાંની જલધારા રૂપે પણ પ્રિયતમની જેમ સાથે થઈ જાય ત્યારે પ્રવાસનો બધો થાક પલકમાત્રમાં ગાયબ !

ઈજિપ્તના પ્રવાસે ગઈ ત્યારે કેરોથી હરગાત જવાનું અચાનક એલાન થયું અને એ રસ્તો રણમાં થઈને જ જાય. અમારી બસ સાઈનાઈ – પૂર્વ અરેબિયન રણમાંથી એકધારી જતી હતી. મિડલઈસ્ટમાં રણની મુસાફરી કરી છે પણ ત્યાં વચ્ચે રેસ્ટોરાં અને બધી જ સુવિધાઓ હોય. આ મુસાફરીમાં છેક ક્ષિતિજ સુધી વિસ્તરતા અનંત રણને ચીરતો સપાટ રસ્તો. ક્યાંય ન વળાંક, ન એક ઇંચ જેટલો ચડાવઉતાર. રસ્તો સાવ સૂનો નિર્જન, નિર્જળા, અને નિર્મમ. પંખીના કલરવ વિનાનું સૂનું આકાશ. રણ એટલે પળમાં સળગી ઊઠે એવું લાક્ષાગૃહ. શાંતિનિકેતનમાં એક વખત ઉનાળાના દિવસોમાં કાકાસાહેબ રવિબાબુને મળવા ગયા હતા. તડકાની વાત નીકળતાં કાકાસાહેબે કહ્યું કે મને તો તડકો બહુ ગમે. કવિએ પણ પ્રસન્નતાથી કહ્યું, ખૂબ તડકો હોય ત્યારે હું તો બારી પાસે બેસી લૂમાં નહાઉં છું. મને એમાં ખૂબ આનંદ આવે છે. કાકાસાહેબે રમૂજ કરી, રવિને તડકો ન ગમે તો જાય ક્યાં ?

આવા મહાનુભાવોની આપણે સામાન્યજન બરોબરી થોડી કરી શકીએ ? આપણને તો તડકો ન ગમે તે ન ગમે. તેમાંય હું તો વર્ષા ! મને તો ભીંજાવું ગમે.

પૂરા આઠ કલાકની ધોધમાર તડકામાં મુસાફરી. હું તો ટ્રાવેલ એજન્સી સાથે લડી લેવાના મૂડમાં. ત્યાં તો અદ્‌ભુત ઘટના બની. હરગાત તો મસ્ત બીચ રીસોર્ટ હતું !

અત્યંત રમણીય દરિયો, અને સાવ બીચ પર જ અમારી હોટલ અને અમારો રૂમ વિથ ધ સી વ્યૂ ! હું અને શિવાની ઊછળી જ પડ્યાં. આખી હોટલમાં અમારું જ બાર જણાનું એશિયન ગ્રૂપ. અમે કપડાંથી પૂરા ઢંકાયેલા. અમને સૌ એલિયનની જેમ જુએ કારણ કે ચોતરફ બિકીની અને શોર્ટ્સનો માનવમહેરામણ !

રણની મુસાફરીનું સાટું વળી ગયું. તેત્રીસ કરોડ દેવતામાં કોઈક તો પ્રવાસના દેવતા હશે જ ને ! એમને મનોમન સાષ્ટાંગ દંડવત્ કર્યાં.

હજી સાગર જલવિહારનું ઉત્કૃષ્ટ નજરાણું મળવાનું બાકી હતું.

બપોરે જ બસમાં અમે પહોંચ્યાં નાની બોટ પર. ત્યારે ખબર પડી કે આ છે સબમરીનવાળી બોટ અને અમારે પાતાળમાં ઊતરવાનું છે. ડેક પર દરિયાઈ સફરનો આનંદ માણતાં અમે દરિયામાં આગળ સુધી ગયાં. શીતળ ફોરાં ચાંચમાં લઈ પવન અમારી પર વિશાળ પાંખ પ્રસારી ઊડતો હતો. નિસરણી વાટે અમે નીચે કેબિનમાં ઊતર્યાં. ઘડીભર તો દરિયાના પેટાળમાં જ ખાબકી પડ્યાં હોઈએ એવી ગભરામણ થઈ. સબમરીનને ગોળ ફરતે કાચ અને સામે નાનું સ્ટૂલ.

સબમરીન પાણીમાં અંદર સરકવા લાગી અને અદ્ભુત પાતાળસૃષ્ટિના દરવાજા ખૂલી ગયા. ઓહો ! આટઆટલા રંગો ! અને એના આટલા શેડ્સ ! દરિયાઈ વેલ, વનસ્પતિ, કોરલ, પથ્થર, જળટાંકણાથી કંડારાયેલા ખડકો, ચમકતા પથ્થરો. જાણે રંગોનો અનંત હોલિકોત્સવ. અનેક રંગની, આકારની માછલીઓનાં ટોળાં છેક કાચ સુધી તરતાં આવે ત્યારે રંગોનો જે ફુવારો ઊડે ! એની છાલકથી અમે તો તરબોળ. સૂરજનાં કિરણો જળક્રીડા કરતાં, પેટાળમાં ઊતરતા તેજથી આખાયે દશ્યને એવું રસી દે કે જાણે પાતાળનગરીની કુંવરીનો સુવર્ણપ્રાસાદ !

દરિયાકિનારે ઊભા રહી સૂર્યોદય જોતાં એવી કલ્પના પણ ન આવે કે સૂરજ એવો તો અદ્ભુત રંગરેજ છે કે જેમ આકાશી મેઘધનુષ રચે છે એનાથી શતગણી રંગીન સૃષ્ટિ પાતાળના મેઘધનુષની રચે છે !

રજનીશ કહેતા : ગહેરે પાની પેઠ.

તો વાત ગહેરા પાનીમાં ઊંડા ઊતરવાની છે. રોજબરોજની દુનિયામાં રહેતા, જીવતા, શ્વસતા મનુષ્યોની પાત્રસૃષ્ટિ તો સપાટી પરની. પણ સર્જકે એનાં પાત્રોના મનની પાતાળસૃષ્ટિમાં પ્રવેશ કરી એના અદ્ભુત રંગોનો ઉઘાડ એની કૃતિમાં કરવાનો છે. પેટાળમાં છે કેવી અદ્ભુત રંગોની બૌછાર. તો ક્યારેક સબમરીન સરકતી એવા ઊંડા, બિહામણા ખડકો પાસેથી પસાર થાય કે થીજી જવાય. છલછલતું તેજ અને ઘેરો ભયાવહ અંધકાર, કદી નરી આંખે દીઠા ન હોય એવા રંગોના ફુવારા અને નકરા કાળમીંઢ પથરા.

મનુષ્યની આ મનસૃષ્ટિ છે. સર્જકે આ મનસૃષ્ટિમાં ડોકિયું કરી એ રંગછટાઓ અને ભયાવહ અંધકાર, એની પાર્શ્વભૂમિ પર માણસને એની Totalityમાં આલેખવાનો છે ત્યારે જ એ પાત્રો સાચુકલા અને જીવંત બને છે. આપણાં બને છે, એમને આપણે

ક્યાંક જોયા છે, મળ્યા છીએ. એ કથા સાથે વાચક જોડાઈ જાય છે.

સર્જક પણ આવે છે તો સમાજમાંથી. એનેય એના ગમા-અણગમા હોઈ શકે. એ જ દૃષ્ટિથી લખાયેલી કૃતિ પછી સપાટી પર જ રહે છે. માણસથી એનાં વળગણો ક્યાં છૂટે છે !

સાચો સર્જક સાધના કરતાં કરતાં એવી ભૂમિકાએ પહોંચે છે કે એનાં આંતરચક્ષુ ખૂલે છે અને મનુષ્યને બહાર-અંદર જોઈ શકે છે. સર્જક માત્ર કૅમેરાની નિષ્પલક આંખથી ક્લિક કરતો ફોટોગ્રાફર નથી.

મકરન્દભાઈની વાત એમની પાસેથી સાંભળી કે વાંચ્યાનું સ્મરણ છે કે શબ્દ જ્યારે શક્તિ બની આપણી ગ્રંથિઓ તોડવાનું કામ કરે છે પછી જૂના ખોળિયામાં રહેવું વસમું થઈ પડે છે. રામકૃષ્ણ પરમહંસ પોતાનાં વચનો સાંભળનારને કહેતા, તને કાળોતરે ડંખ માર્યો છે. જા, તું હવે પહેલા જેવો નહીં રહે.

કેટલી કૃતિઓ આપણને કાળોતરાની જેમ ડંખ મારવાને સમર્થ હોય છે !

કોઈની વાતચીતમાં એક વખત કહેવત સાંભળી હતી, અડસઠ તીર્થની યાત્રા કરી તોયે તુંબડી તો કડવી જ.

સાધુની સાથે તુંબડી અડસઠ તીર્થની યાત્રા કરે છે. તુંબડી તો કડવું ફળ. સૂકાય એટલે સાધુ એને કોરીને જળપાત્ર બનાવે છે. તુંબડી પવિત્ર નદીઓનાં જળ ભરે, તીર્થાસ્થાને મંદિરોમાં દર્શન કરવામાંય સંગાથે. છતાં સાધુ યાત્રા કરીને પાછો ફરે ત્યારેય તુંબડી તો કડવી ને કડવી જ.

ઘણીયે વાર આપણે કૃતિઓ વાંચીએ તોય કોરાધાકોર. જ્યારે સર્જકો ભીંજાય ત્યારે વાચકને પણ છાલક ઊડે.

દરેક કલાના સ્વરૂપને આવા તપઃપૂત સર્જકની પ્રતીક્ષા હોય છે. એ જ્યારે આવે ત્યારે એ પોતાના સર્જકકર્મથી એક નવો યુગ રચી આપે છે.

ગુજરાતી સાહિત્યની જન્મકુંડળીમાં એ યોગ ક્યારે આવશે !

□

મારો કાર્યકાળ પૂરો થાય છે, હું અહીંથી વિદાય લઈ રહી છું. આપણાં શાસ્ત્રોમાં સાત ડગલાં સાથે ચાલનારને સખા કહ્યા છે, આપણે પણ મિત્રો છીએ, વાટેઘાટે મળતાં રહીશું. કવિ કહે છે, હું શું ઉપાય કરું તે મને સમજાતું નથી. જીવનભર જેનું નામ લીધું તે ગોવિંદ વિના બીજી ગતિ નથી. લખવાનો એક જ છંદ વળગ્યો. એ જ જીવન. એ જ મોક્ષ.

કરવહુ મઈ કમન ઉપાય
જાનિ ગુણિ ન પાયોં મને
ગોવિંદર વિને આન ગતિ નાઈ.